Stevan Doronjski

Vajdaság megalakulásának 30. évfordulója és forradalmi fejlődése

Stevan Doronjski ünnepi beszámolója 1973. november 24-én Újvidéken, az AVNOJ II. ülésszaka 30. évfordulójának és a Vajdaság alkotmányossága évfordulójának központi ünnepségén.

Elvtársak! Harminc éve annak a történelmi éjszakának, amikor Tito elvtárs — a Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács második ülésszakán beterjesztett jelentős beszámolójában — arról beszélt, hogy milyen nehezen hódít magának tért az igazság Jugoszlávia valódi helyzetéről; továbbá szólt az akkori nemzetközi helyzetből, s az egyre nagyobbodó felszabadított területeken az általános népfelkelés fejlődéséből eredő feladatokról, és a következőket mondta: „Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy népeink olyan állami berendezést teremtsenek maguknak, amely Jugoszlávia minden nemzetének testvériségén és egyenjogúságán alapszik és a társadalom minden rétegének igazi szabadságot és demokráciát szavatol... Népeink harca, a dicsőséges népfelszabadító katonaság és partizánalakulatok révén a harctéren elért fényes sikereik, az egész haladó világban nagy rokonszenvet keltettek irántunk. Sikereink létrehoztak minden feltételt ahhoz, hogy népeink megvalósíthassák törekvésüket — a szabad, valóban demokratikus föderatív Jugoszláviát".

Azon az 1943 novemberi éjszakán a Jugoszláv Kommunista Párt és Tito elvtárs vezette népfelszabadító mozgalmunk leküzdhetetlen ereje által győzedelmeskedtek a néptömegeknek a szociális és nemzeti szabadságra irányuló, régóta tartó törekvései, amelyek ezúttal radikálisabban és átfogóbban jutottak kifejezésre mint korábban, népeink szenvedésekkel teli, harcias múltjában bármikor.

Akkor, a felszabadult Jajce városában az önállósult népek igazi képviselői juttatták kifejezésre országunk minden nemzete és nemzetisége akaratát és létfontosságú érdekeit: kikiáltották és államjogilag megalapozták az új Jugoszláviát. Ez volt az a pillanat, amikor a fasiszta megszállók és munkatársaik ellen vívott két éves általános harc után egy forradalmi aktussal megváltozott a hatalom osztályhordozója. Megdöntöttük a burzsoá hegemonistákat, akik népeik létfontosságú érdekeit már azzal is elárulták, hogy az egész hatalmi apparátust tüstént a megszállók szolgálatába állították, hogy mindvégig osztozzanak a sorsukon. A forradalmi erők viszont kiépítették új uralmukat, saját felszabadításuk hathatós eszközét.

Az AVNOJ II. ülésszakának határozatai államjogi kifejezői voltak a hadpolitikai erőviszonyokban és a valamennyi nemzet új belső politikai viszonyában már végbement döntő változásoknak. Már akkor egészen világos volt, hogy a dolgozók forradalmi úton megváltoztatták helyzetüket, kezükbe ragadva a politikai düntéshozatal hatalmát; lényegében megváltoztatva hazánkban a nemzetek halyzetét és a nemzetiségek közötti viszonyt.

Az ott hozott döntések politikailag törvényesítették a Jugoszlávia valamennyi tagországában és Jugoszlávia egészében már létrejött állapotot — a belső viszonyokat és a nemzetközi helyzetet illetően egyaránt. E döntéseket országunk valamennyi nemzete és nemzetisége egyhangúlag elfogadta, mert az általános felszabadítási mozgalom közösen kijelölt céljaira alapozódtak: a katonai szervezésre, a több síkon fejlett és társadalmilag megszilárdult népfelszabadító bizottságok sűrű hálózatára, a tömeges politikai szervezetekre és az országos, tartományi, körzeti képviseleti testületekre támaszkodtak.

Az új, demokratikus föderatív Jugoszlávia — a forradalom által önállósult, egyenjogú nemzetek és nemzetiségek testvéri közössége — az egyes nemzetek legszélesebb társadalmi

rétegei és a nemzetek összességének a fasiszta hódítók és hazai támogatóik ellen vívott harcai tüzében jött létre. A felszabadító harc gyakorlata bebizonyította, hogy a második világháború adottságai közepette ez az út, egy ilyen út volt az egyetlen lehetséges módja a hazánkban végbemenő forradalmi változásoknak. Mert maguknak a tömegeknek a saját nemzeti és szociális felszabadulásukért folytatott önálló — de a Jugoszláv Kommunista Párt által szervezett és szisztematikusan irányított — hadpolitikai akciója vezethetett és vezetett a túlhaladott viszonyok és az ósdi polgári politikai mentalitás hordozóival való alapos és győzedelmes társadalmi-politikai leszámoláshoz.

Ezért már e fenséges harc kezdetén — és természetesen további alakulása során is mindinkább és mind sokoldalúbban — kifejlődött a forradalmi tömegek önálló politikai tényezővé, a politika döntő szubjektumává való feltartóztathatatlan átalakulási és érési folyamata. A tömegek lettek valamennyi hadpolitikai, gazdasági, kulturális és egyéb tevékenység fő hordozói a saját általános társadalmi, de mindenekelőtt nemzeti és szociális érdekeik megvalósításában. Sőt, a nemzeti érdek — amelyet a második világháború adottságai közepette egyik nemzetünk burzsoáziája sem védhetett meg és nem is akart megvédeni — vált az akciómozgósítás és a politikai integráció döntő tényezőjévé, mert valamennyi nemzetünk és nemzetiségünk vitális társadalmi érdeke csak a Jugoszláv Kommunista Párt széles antifasiszta platformján alapuló, közös harccal valósulhatott meg, mégpedig a királyi-unitarista és nacionalista-szeparatista burzsoá erők elleni éles szembeszegüléssel. Éppen ezért Jugoszlávia valamennyi nemzetének a társadalmi önállósulásra irányuló katonai és politikai akciója a felszabadító háború során a legforradalmibb tett volt, mert csak így serkenthette a milliós tömeg lappangó energiáját arra, hogy szabadjára engedje alkotókészségét, és megteremtse a feltételeket a nemzetek és nemzetiségek közötti viszony legmegfelelőbb megoldására, új jellegére és tartalmára, hogy demokratikus úton egyesítse Jugoszlávia minden népének haladó erőit egy egységes forradalmi — felszabadító akcióba, s ily módon létrehozza közös életük és haladó társadalmi fejlődésük tartós alapjait.

A Jugoszláv Kommunista Párt eme stratégiája helytállóságának meggyőző bizonyítékát adták, igen gyorrsan, Jugoszlávia országainak és nemzeteinek legfőbb képviseleti szervei, amikor egyhangúlag elfogadták az AVNOJ II. ülésszakának határozatait — mint a saját győzelmük részét; s ezt bizonyította a forradalom további kibontakozása is, amely egyidejűleg kialakította és sikeresen meg is valósította a programokat.

A Vajdaság lelkesen üdvözölte az AVNOJ határozatait, mint egy nagy győzelem jeleit, mert bennük látta saját jövőjenék rendezését is, amikor is a Vajdaság minden nemzete és nemzetisége, nemzeti és szociális szempontból is szabadon és egyenjogúan fejlődhet.

Jovan Veselinov, a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottságának akkori titkára, elemezve az AVNOJ II. ülésszakának a vajdasági felszabadító mozgalom fejlődésére és kibontakozására gyakorolt serkentő hatását, s megszövegezve az új feladatokat a további általános forradalmi harcban, külön hangsúlyozta a következőket:

„... a nép egyre merészebben áll harcba az új népi, demokratikus föderatív Jugoszláviáért, amelyben a mi Vajdaságunk széles körű autonómiát és önigazgatást fog kapni... Hogy teljesíthessük azokat a nagy feladatokat, amelyeket népünk felszabadító harca állított elénk, meg kell erősíteni és szilárdítani egységünket... létre kell hozni a fegyverbarátságot a megszállók és a hazai árulók ellen, az új Jugoszláviáért folyó harcban. A Vajdaságnak népfelszabadító mozgalmunk szilárd oszlopává kell válnia és azzá is válik..."

S a Vajdaság — és ezt büszkén mondhatjuk — azzá is vált.

A Jugoszláv Kommunista Párt egészében, de különösen vajdasági szervezete, viszonylag korán felismerte annak történelmi szükségszerűségét, hogy egyesíteni kell a népfelszabadítási és a falusi szociális törekvéseket a forradalmi munkásmozgalommal. Sikerült meg is találnia az egységes harc olyan politikai tartalmát és formáit, amelyek mozgósítóan hatottak nemzeteink és nemzetiségeink legszélesebb rétegeire, mert magukban foglalták a lényeges nemzeti és szociális érdekeket, s megnyitották a jövő demokratikus fejlődésének távlatát. Ezért a Jugoszláv Kommunista Párt — a saját szektáns-dogmatikus elhajlásai és tévelygései leküzdésének folyamatában, már 1936-ban — világosan körvonalazta elvi politikai álláspontját a vajdasági forradalmi harc alapvető kérdéseiről a következő kategorikus szavakkal: „... mi, kommunisták már most, előre kijelentjük az egész proletariátusnak, a kisparasztságnak és a kispolgárságnak, hogy a Vajdaság valamennyi népe egyedüli és tényleges felszabadítását kizárólag egy kommunista forradalom valósíthatja meg..."

Éppen ekkor alakult ki az autonóm Vajdaság világosan körvonalazott politikai koncepciója, mint az e talajon folytatandó forradalmi harc hadászati-taktikai előzménye. Ez

az eszme kifejlődik és terjed a tömegek sorában, tökéletesedik és forradalmi mozgalmunk serkentő jelszavává válik, mégpedig két alapvető irányban:

Először: a tömeges sztrájkok által, a Dolgozó Nép Pártja és az Ifjúsági Gazdasági-a Kulturális Mozgalom által, az osztályszakszervezeti mozgalom számos szakmai és egyéb szervezete, ifjúsági és más lapok és folyóiratok, különféle legális sport-, kulturális-művelődési, humanitárius és más szervezet által, melyek a Kommunista Párt eszmei befolyása alatt voltak;

és másodszor: a Jugoszláv Kommunista Párt titói, következetes és nem dogmatikus marxista-leninista irányvonalának elméleti feldolgozásával, ami a nemzetiségi kérdésnek mint a forradalmi harcunk egyik döntő problémájának a megoldását illeti. Ezt a feladatot különösen magukévá tették a monarchiák börtöneinek kazamatáiban fogva tartott tapasztalt politikai harcosok, de sok fiatal aktivista is országszerte.

A polgári autonomizmus elvétől eltérően, amely arra irányult, hogy a vajdasági burzsoázia bizonyos hányadát kiegyeztesse a királyi centralista hatalomtartókkal, a Jugoszláv Kommunista Párt, Tito elvtárs kezdeményezésére már 1936-ban kimondta azt az óhaját, hogy az államszervezet formájának és a nemzeti kérdés rendezésének meghatározásában Jugoszlávia többi tagországa és tartománya mellett a Vajdaságot mint egészet, külön kell deklarálni. Vagyis ne csak külön-külön minden itt élő nemzet, ne csak a vajdasági lakosság minden társadalmi rétege, hanem a Vajdaság is külön gazdasági, szociális, politikai és kulturális egységként szerepeljen.

A forradalmi harc tapasztalatainak kritikai általánosításából, valamint általános céljai — külön pedig a nemzeti kérdés — önálló elméleti kidolgozása révén, kifejlődött mozgalmunk új elmélete és gyakorlata. A forradalmi ideológia tömörítette a haladó beállítottságú embereket, megszilárdította őket abban a felismerésükben, hogy igaz úton és eszközökkel küzdenek a haladásért, a munkásosztályt és annak élgárdáját pedig mint a tartomány valamennyi demokratikus hazafias erője tömörülésének társadalmi-politikai gerincét emelte ki.

Épp ezért teljes jogúan mondhattuk a JKP hatodik vajdasági tartományi értekezletén a Tartományi Bizottság politikai jelentésében, 1940 szeptemberében a következőket:

„Jugoszláviában egyetlen pogári politikai párt sincs, amely akarná és képes volna helyesen megoldani a nemzetiségi kérdést a Vajdaságban... Mert jóllehet különféle nemzetiségűek lakják, gazdasági, földrajzi és történelmi egységet képez. S ha egyetértünk abban, hogy ez így van — márpedig ezt a burzsoá teoretikusok sem tagadják — akkor a Vajdaság egyedül és kizárólag a vajdasági népeké. A burzsoázia minden arra irányuló kísérlete, hogy a Vajdaság szerb, magyar stb. elhatároltságú legyen, azt célozza, hogy a Vajdaságot gyarmati kizsákmányolásnak vesse alá, s hogy az itt élő szerb, magyar vagy német nemzet nevében kizsákmányolnánk ezt vagy a többi nemzetet. E nemzetek felszabadító háborújának az ilyen becsempészett kísérletek ellen kell irányulnia."

A vajdasági kommunistáknak tehát megvolt a teljesen kifejlett és elfogadott politikai platformjuk az autonómiáért folyó harcban, mint a nemzetiségi ellentétek megoldásának regóta keresett és végre megtalált politikai formája, az internacionalista szellemű egyenjogú nemzetiségi viszonyok létrehozásának egyetlen lehetséges módja.

S ez a platform tette lehetővé, hogy 1941 nehéz napjaiban a Kommunista Párt a forradalom hívévé tegye — a németek kivételével — a Vajdaság valamennyi nemzetének és nemzetiségének haladó, hazafias és antifasiszta erőit, amelyek fegyverrel a kezükben bizonyították eltökéltségüket, hogy együtt óhajtanak élni Jugoszlávia többi nemzetével.

A vajdasági kommunisták ebbe a döntő történelmi harcba a saját munkásosztályuk, annak felszabadító szerepe, s azon történelmi érdekei pozíciójáról indultak el, amelyek teljességben azonosak valamennyi nép igazi demokratikus érdekeivel; a reális társadalmi képesség ama pozíciójáról indultak, mely szerint a korszerű társadalom rétegei közül egyedül ők kelhetnek minden nép vitális érdekeinek védelmére; a munkásosztálynak a paraszt-, a nemzetileg elnyomott és más demokratikus hazafias erői szövetségének pozíciójáról — ama kötelezettségeikből eredően, hogy a társadalmi szabadság következetes harcosai, népeik becsületes tagjai, hűséges fiai lesznek.

A májusi zágrábi párttanácskozás után a tartományi pártvezetőség széles körű politikai és szervezési intézkedéseket tett a fegyveres felkelés előkészítése céljából.

A Jugoszláv Kommunista Párt tartományi bizottsága közvetlenül a vajdasági munkásokhoz és munkásnőkhöz fordulva már 1941 júniusában a következőket üzente:

„Állítsátok csatasorba népeiteket, hogy egységes egészként vezethessétek őket harcba a megszállók és a kizsákmányolók ellen. Valósítsátok meg ily módon a proletár inter-

nacionalizmust, amely fontos feltétele a Vajdaság boldogabb jövőjének! A vajdasági népek a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével, a Szovjetunióra támaszkodva, csak ily módon és csak együttesen dönthetnek arról, hogy mely más népekkel éljenek testvéri közösségben."

Elvtársak! Habár a Vajdaságot három megszállási övezetre osztották fel, a felszabadító mozgalom erőteljesen és egységesen kezdett kifejlődni.

Tizenöt partizán alakulat volt már 1941-ben, és teljes mértékben mozgósítottuk a Párt, a SKOJ és más ifjusági szervezetek tagjait. Harci tevékenységük, az erőteljes antifasiszta propaganda, az országunk különböző vidékein és a szövetséges frontokon vívott nagy ütközetek visszhangja stb., nagyon kedvező légkört teremtettek az antifasiszta harci hangulathoz tartományunkszerte. Az ellenséges erők nagyfokú összpontosítása, a szörnyűséges tömegterror a lakosság fölött, amely sok helyen és az esetek többségében arcátlan emberirtássá fajult, miközben a szerb burzsoázia és a Vajdaság más nemzeteinek egy része jóindulatúan viseltetett a megszállók iránt, sőt néha támogatta is őket s egyre szorosabban együttműködött velük — mindez csak tovább fokozta a már korábban megkezdődött politikai differenciálódást a szerbek, horvátok, szlovákok és ruszinok között, akik mind eltökéltebben ragadták kezükbe a JKP által kitűzött harci zászlót.

A túlerőben levő fasiszta megszállókkal való összecsapások a Bácskában és a Bánátban nagyon gyorsan megmutatták, hogy a titói hadászati-taktikai koncepció döntő elemeinek kellően pontos ismerete és figyelembevétele nélkül bocsátkoztak a harcokba, nem alkalmazkodtak a síksági, sűrűn lakott és utakkal át- meg átszelt terep sajátosságaihoz; nem volt kapcsolatunk a JKP politikai központjával, a környező tájegységeken folyó harcokkal, sőt még a tartomány minden részével sem. A Bácskában és a Bánátban folyó harcokat irányító pártvezetőség tévesen mérte fel a háború lehetséges tartamát, és erre a téves értékelésre alapozta a politikáját és a harci taktikáját, emiatt aztán a népfelszabadító mozgalom e vidékeken vereségeket szenvedett.

Jóllehet a kommunisták és a többi hazafi meg antifasiszta, emberfeletti erőfeszítésekben tett tanúbizonyságot példátlan hősiességéről, mégis a mozgalom a Bácskában és a Bánátban is pótolhatatlan veszteségeket szenvedett el: elestek mozgalmunk legkimagaslóbb harcosai, elhullottak egész helyi, körzeti, községi és járási szervezetek, partizáncsoportok, tizedek, szakaszok és nagyobb alakulatok, ám a harc egy pillanatra sem szünetelt. Életét vesztette a JKP vajdasági tartományi bizottságának, végrehajtó irodájának és titkárságának minden tagja, élükön a titkárral, Žarko Zrenjanin néphőssel.

Hősi halált halt a kerületi és járási bizottságok sok tagja, meg számos aktivista, de a vajdasági felszabadító mozgalom harci készsége és egysége ezzel nem semmisült meg. Mélyen a nép tudatába vésődve megmaradtak a kommunista eszmék, mint a remény, a szabadság, a testveriség és egység világító tornyai.

1941 vége felé, amikor a tartományi pártbizottság tagjai elszakadtak egymástól és elvesztették az egymás közti kapcsolatot, ténylegesen megszűnt a tartományi pártvezetőség egységes működése.

Más és másmilyen volt a népfelszabadító harc fejlődése a Szerémségben. Az első tapogatózások és néhány sikertelen sakkhúzás után hamarosan megkezdődik a mozgalom konszolidálódása. Ehhez nagymértékben hozzájárultak egyes politikai elítélt kommunisták, akiket sikerült kiszabadítani a Sremska Mitrovica-i börtönből. A szervezeti és politikai tevékenységet a hosszantartó tömeges katonai-politikai harcra való átfogó, rendszeres előkészületek jellemezték. A viszonylag kis létszámu párt — és SKOJ-szervezet közvetlenül kapcsolatba kerül a néptömegekkel, és egyéni érdekeikhez, politikai tudatuk fokához közelálló tartalmakkal bevonja őket a mozgalomba a katonai tizedek, a népfelszabadító frontbizottságok, az ifjúsági és nőszervezetek sűrű hálózata révén.

A JKP hadászati-taktikai céljaiból kiindulva a szerémségi kommunistáknak sikerült kiépíteniük és fokozatosan kifejleszteniük a harc azon taktikáját, formáit és módszereit, melyek megfeleltek a földrajzi, a szociál-politikai és a nemzeti sajátosságoknak. Az egész hadpolitikai gyakorlat és akció arra a meggyőződésre alapozódott, hogy a népfelszabadító harc csak akkor lehet gyümölcsöző, ha felöleli és beszervezi a széles dolgozó tömegeket. Épp ezért a taktika, a formák és a módszerek olyanok voltak, hogy a végsőkig kifejezésre juttathassák a dolgozók forradalmi öntevékenységét, és biztosítsák szilárd eszmei-politikai és harci egységüket a JKP széles antifasiszta platformján. Ez a Szerémségben kivívott első nagy történelmi győzelem döntően hatott a felszabadító harc egész további fejlődésére ezen a terepen.

Ez a siker a következőknek köszönhető: (1) hogy azokra a reális erőkre támaszkodott, amelyek objektíve a felszabadító harc eleven erőivé váltak és (2) hogy eltökélt hadpolitikai akcióként indult az összes nyílt és rejtett ellenség ellen. Mert a megszállók és csatlósaik mellett a polgári-politikai csoportosulások maradványai között ott rejtőzött még nemcsak a fasizmus elleni harc fölösleges voltának a gondolata, hanem annak a próbálkozásnak az eszméje is, hogy a tömegeket eltántorítsák ettől a harctól. Mindkettőre tevékenyen hatott a felszabadító harc társadalmi tartalmának érlelődése, a forradalmi gócok szüntelen erősödése minden környezetben, és a felszabadító harc tüzében kifejlődött, kovácsolódott és erősödött katonai és politikai káder merész kiállása. Nem kevésbé volt jelentős a harc a politikai avanturizmus, a szektásság, a nemzetiségi politika kiforgatása ellen, továbbá a kvázi-szövetségesekkel és a velük csatlós koalíciós erőkkel való politikai és eszmei partnerség ellen. A felszabadító akcióban minden jelentős lépést eszmei-politikai elemzésnek és bíráló-önbíráló értékelésnek vetettek alá és kellett is alávetni a tömegek közötti írott és szóbeli propaganda révén, a további tevékenységre vonatkozó tanulságok levonásával.

E folyamatok jelentették a szerémségi politikai erőviszonyok sorsdöntő változásának útját és módját — a forradalom javát szolgálva, az eredmények pedig: a tömegek, politikai hovatartozásuk, magaviseletük és azon eltökéltségük immár módosult politikájának a kifejezése, hogy a felszabadító akcióban a végsőkig kell menni a Jugoszláv Kommunista Párttal együtt, és annak vezetésével.

A partizán alakulatok korszerűen szervezett, mozgékony harci és rátermett brigádokká és zászlóaljakká fejlődtek, melyek a Szerémségen, sőt a Vajdaságon kívül is tevékenykedtek; a népfelszabadító front bizottságai az új néphatalom immár az önigazgatás elemeit is tartalmazó hathatós szerveinek egységes politikai rendszerévé nőttek ki. A politikai szervezetek a harci tevékenység egyedülálló eszközeivé váltak; újakká típusuk, céljuk, fennállásuk és működésük tartalma szempontjából is.

Röviden szólva: a katonai egységek, a népfelszabadító bizottságok és a politikai tömegszervezetek a forradalmi tömegek önszervezésének és öntevékenységének erőteljes tényezőivé váltak, a nemzeti és szociális érdekekért folyó harcban, a JKP irányítása alatt; ezek az intézmények nem mások, mint a politikailag önállósult tömegek, új forradalmi hadseregként és új forradalmi hatóságként szervezve, a proletárdikatatúra lényegi jegyeivel.

A Szerémségben elért ilyen hadpolitikai sikerek azonosították a vajdasági felszabadítási mozgalmat a Jugoszlávia többi vidékén kibontakozott mozgalmakkal, szoros közvetlen együttműködésben a horvátországi, boszniai és szerbiai mozgalmakkal, és Jugoszlávia valamennyi nemzetének legfelsőbb vezető testületeivel. Ilymódon a szerémségi mozgalom megszerezte a JKP KB és a népfelszabadító katonaság és partizán alakulatok legfelsőbb parancsnokságának sokoldalú támogatását mind a saját fejlődéséhez, mind a vajdasági népfelszabadító harc egységének létrehozásához.

És mindaddig, amíg akár egy felszabadító puska is dörgött, amíg egyetlen partizán alakulat is harcolt, amíg akár egyetlen szerémségi falu is szabad volt, — a vajdasági népek felszabadítási mozgalma nem szenvedett vereséget és a harc sem szűnt meg. A Szerémség mindig a Vajdaság oszthatatlan része volt és maradt, nemzeteink újabb történetében és az egész népfelszabadító háború idején is, mégpedig nemcsak földrajzilag, hanem a társadalmi folyamatok tartalmát, e történések sajátosságait, a forradalmi aktivitás egységét tekintve is, a háború előtt és a háború idején egyaránt.

A Szerémségben sikerült megtalálni és életre kelteni a népfelszabadító harc olyan tartalmait, formáit és módszereit, amelyek alkalmazhatókká váltak a Bácskában és a Bánátban is; s az, hogy a politikai aktivisták és a nép a Vajdaságnak ebben a két nagy körzetében az említett tartalmakat és módszereket viszonylag könnyen és gyorsan magukévá tehették, sikeresen alkalmazhatták és tökéletesítették, igen ékesszólóan bizonyítja a harc Szerémségben etért tapasztalatainak az egész Vajdaságra nézve jelentős voltát, és sajátságos módon tanúsítja a társadalmi viszonyok azon elemeinek azonosságát, melyek ezt a területet minden tekintetben egységessé teszik.

Épp ezért nem véletlen, sőt nagyon törvényszerű jelensége a forradalomnak, hogy a Szerémség 1942-ben, de különösen 1943 folyamán *objektive* a vajdasági forradalmi erők gyülekezésének gócpontjává és a titói hadászat és taktika szemszögéből harci integrációjának a hordozójává vált. Amikor a Szerémség 1942 novemberében rajtaütő zászlóaljakat küldött Kelet-Boszniába — valójában külön választotta az első vajdasági brigádot, ahogyan ezt az egységet joggal nevezték —, ez nemcsak a Szerémség és Kelet-Bosznia területileg korlátozott katonai együttműködése volt, hanem az egész vajdasági felszabadítási mozgalom döntő politikai és katonai összekapcsolása is Jugoszlávia valamennyi nemzete felszabadítási mozgalmának egészével.

Éppen a Szerémségben, 1942 végén kezdődik meg a Jugoszláv Kommunista Párt Vajdasági Tartományi Bizottságának újjászervezése; és a szerémségi körzeti pártbizottság a JKP KB bánáti választmányával együtt megbízatást kap a vajdasági felszabadítási harc tartományi vezetőségeinek újjáalakítására.

A JKP Központi Bizottsága és Tito elvtárs személyesen is szorgalmazta a vajdasági pártvezetőség minél gyorsabb megújítását, ami 1943 első felében be is fejeződött. Az új tartományi bizottság kezdeményezi a SKOJ Tartományi Bizottságának megújítását, a Vajdasági Antifasiszta Ifjúsági szervezet és a Nőszervezet (AFŽ) főbizottsága megalakítását, tartományi párt-, népfront-, ifjúsági és női politikai lapokat indít, és sikeresen felveszi a kapcsolatot a Kommunista Párt bácskai és bánáti szervezeteivel, segítséget nyújtva nekik a munka harci-politikai irányvételéhez, és a katonai tevékenység új módozataihoz.

Az 1943 nyarán a Szerémségben, a Vajdasági Egységes Népfelszabadítási Front szerveként újra megindított Slobodna Vojvodina új sorozatának első számában olvashatjuk a következőket:

„A Szerémség, a Bácska és a Bánát népe harcának egységbe kell folynia, megáradnia, megrohamoznia a megszállók bástyáit, szétzúznia az árulók mesterkedéseit, erősítenie Jugoszlávia valamennyi nemzete és országa népfelszabadító harcát. A Vajdaság, a nemzetiségileg és társadalmilag legösszetettebb jugoszláv tartomány, csak e harc révén vívhatja ki szabadságát, autonómiáját, harmonikus életét. És ez a harc szavatolja a Vajdaság igazi szabadságát, autonómiáját, zavartalan politikai és kulturális fejlődését; szavatolja nemcsak azt, hogy a Vajdaságot megtisztítjuk a fasiszta férgektől, hanem azt is, hogy nem leszünk zsákmánya a különféle hullarablóknak, amelyek a Vajdaságot vissza szeretnék téríteni a népellenes államban elfoglalt régi helyzetébe, hogy a népnek az idegen erőszakoskodók elleni harcát hazai járommal koronázzák. Az Autonóm Vajdaságban minden nemzetiség szabadságban fog élni."

A vajdasági felszabadító mozgalom egységessé kovácsolását követően hamarosan rendkívül nagy hadi és politikai eredményeket sikerült elérni. Megújultak a politikai szervezetek és vezetőségek, létrejöttek a hatalmi szervek és a partizán alakulatok, kiterjedtek és hatékonyabbakká váltak a katonai akciók; az emberek, főleg a fiatalok egyre nagyobb számban csatlakoztak a Szerémségben és Kelet-Boszniában harcoló vajdasági brigádokhoz.

Abban az időben, 1943-ban, öt vajdasági brigád és öt Vajdaságban működő partizán alakulat vívta ádáz harcát a szabadságért, Jugoszlávia többi nemzetének hősi, fegyveres egységeivel vállvetve. Az ország felszabadításáért folyó befejező harcok idején pedig a Vajdaság 18 brigádja rohamozta a fasiszta megszállókat, és a csetnik-usztasa árulókat. Tartományunk e hős fiai között ott voltak a magyar, a szlovák, a ruszin és a román nemzetiség tagjai is, akik közül egyesek egy ideig külön egységekbe szerveződtek.

Még ma is sokat felteszik a kérdést, hogyan sikerült a felduzzadt hadsereg, a megsokasodott forradalmi szervezetek és intézmények számára elegendő és megfelelő kádert teremteni.

Erre az a válasz, hogy a felkelő nép soraiból és a forradalmi harcból születtek, nőttek ki a katonai és politikai káderek, akik a háború ádáz feltételei között edződtek és állták ki a próbát. Bátor harcosoknak, tehetséges szervezőknek, politikai munkásoknak, parancsnokoknak és politikai biztosoknak bizonyultak azok, akik egyébként munkások, parasztok, egyetemi hallgatók, diákok voltak. Megtanulták a nagy horderejű forradalmi megmozdulások szervezését és a nagy csaták irányítását. Rendelkeztek mindazokkal az erkölcsi tulajdonságokkal, amelyek a népfelszabadító és forradalmi harc során bontakoztak ki, nap mint nap tanújelét adták erkölcsi szilárdságuknak, és tettekkel is bizonyították azt. A népfelszabadító katonaság és a nép azért is tisztelte, szerette őket, azért is bízott bennük annyira. Sokan közülük életüket vesztették ebben az óriási harcban: nem egy a vajdasági nemzetek és nemzetiségek soraiból való volt. Emléküket a harci becsület, a forradalmi méltóság tartós jelképeként őrizzük.

Ez a néhány tény is egyszerűen, de szavahihetően bizonyítja, hogy a felszabadító mozgalom a Bácskában és a Bánátban, miután egységbe olvadt, új lendületre és erőre kapott, össznépivé vált. Beigazolódott, hogy pártunk eszméi elevenen élnek a nép tudatában, hogy a népfelszabadító harc e platformja gyorsan megtalálta az utat az emberekhez, ha a kommunisták erélyesen, szervezetten dolgoztak és harcoltak. Az is kétségtelen, hogy az országszerte folyó népfelszabadító és forradalmi harc, annak intenzítása és sikerei, messzemenő hatást gyakoroltak a nép hangulatára és tudatára.

A megújított Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság, amelyet 1944 elejétől Vajdaság Népfelszabadító Főbizottságának neveztek, 1943. október 22-én, tehát egy hónappal az AVNOJ II. ülésszaka előtt, a következő kiáltványt tette közzé:

„Mint ahogy a helyi, járási és körzeti népfelszabadító bizottságok a helységek, járások és körzetek néphatalmának magvai, ugyanúgy a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság az egész Vajdaság néphatalmának csírája. A szabad Jugoszláviában, amelyet népeink fegyverbarátságával és nagyszerű harcával valósítunk meg, a Vajdaság nem lehet más, mint autonóm körzet."

A Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság megalakításával és a Bizottság idézett kiáltványával lezárult a tartományi autonómia és önigazgatás politikai-képviseleti, katonai, és társadalmi-politikai szervezetei intézményesítésének a folyamata. Mindezek a szervek, amelyek a vajdasági népfelszabadító mozgalom belső erőiből nőttek ki, éspedig a következetes képviseleti elv alapján, később megkapták a jugoszláv népfelszabadító háború katonai-politikai központjainak a jóváhagyását és támogatását. A tartományi autonómia e szervei, megalakulásuktól kezdve közvetlen összeköttetésbe léptek a JKP Központi Bizottságával, a Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Alakulatok Főparancsnokságával, Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsával és annak Végrehajtó Bizottságával, illetve a Nemzeti Bizottsággal, a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságával, az antifasiszta ifjúsági és nőszervezetek vezetőségével. Ezeknek a felsőbb szerveknek az utasítása szerint működtek, szem előtt tartva a vajdasági népfelszabadító harc fejlődésének sajátosságait és érdekeit.

A tartományi autonómiának ez a harminc évvel ezelőtti, a forradalomban létrejött intézményes mechanizmusa a mai napig is működik, ami azt bizonyítja, hogy a forradalom fegyveres szakaszában meglelt megoldások tartós értékűek társadalmi fejlődésünk szempontjából, hiszen a forradalmi fejlődés folytonosságának letéteményesei. Ezeknek a tartományi szerveknek, testületeknek a teendői és feladatai az idők folyamán természetesen tökéletesedtek, egyre szerteágazóbbak lettek. Megváltozott a kölcsönös viszonyuk és funkcionális kapcsolatuk, teljesebben kifejezésre jutott helyzetük a köztársaságban és kiteljesedett jelentőségűk is a Vajdaság autonómiája hordozóinak szerepében.

A Vajdaság Autonóm Tartomány akkor és így vált a Jugoszlávia egyenjogú népei forradalomban létrejött és kovácsolódott új testvéri közössége egyik alkotó elemévé, és szerves részévé annak a föderatív berendezésű állami-politikai szervezetnek, melynek rendeltetése a közös élet és fejlődés.

Elvtársak! Jugoszláviában egyetlen köztársaság, illetve nagyobb társadalmi-földrajzi egység vagy népközösség sincs, amelyben egyöntetűen fejlődött volna a népfelszabadító mozgalom; ez érthető is a rendkívül szövevényes katonai-politikai viszonyok és szociális-politikai átalakulások közepette, mint amilyen népi harcunk volt. Ellenkezőleg: mindenütt eltérések mutatkoztak a mozgalom és a harc egyes szakaszaiban, ezt azonban nem tekinthetjük sem területi bezárkózásnak, sem pedig a mozgalmunk felaprózottságának, hiszen a népfelszabadító harc minden köztársaságban, tartományban és körzetben egységes egészet képezett. Így kell tekintenünk a vajdasági népfelszabadító mozgalom egységére is. Nem fogadhatjuk el tehát azt az igyekezetet — ami már majdhogynem bevett gyakorlattá vált —, hogy a Bácska, a Bánát, különösen pedig a Szerémség mozgalmát egymástól elszigetelten és függetlenül kell kezelni. Ezt a buktatót igyekeznek ugyanis elénk állítani egyes helyi karrieristák, akik vezető pozícióra törekszenek, miközben ezzel a valótlansággal a kispolgári-regionális önhittséget élesztgetik.

Mert a történelmi igazság az, hogy a Vajdaság felszabadító mozgalma egyként és egységesen csatlakozott a népfelszabadító harchoz, és függetlenül a pillanatnyi kudarcoktól, illúzióktól és taktikai tévedésektől, valamint azoktól a sajátosságoktól, amelyek a Bácskában és a Bánátban megmutatkoztak, a JKP egységes programjának megvalósításáért harcolt, e harcból győztesként, egyként és egységesen került ki, mint a jugoszláv népek felszabadító mozgalmának szerves, összetevő része.

A Vajdaság, mint történelmileg létrejött gazdasági-szociális, kulturális és soknemzetiségű közösség nem a nemzetiségi-területi elv alapján önállósult, pontosabban: nem önállósult külön-külön minden nemzete és nemzetisége. A Vajdaság mint egységes, soknemzetiségű egész lett önnálló, ahol a forradalmi folyamatok sajátságos módon bontakoztak ki és fejlődtek. Mi a kisebbségi kérdést nem úgy oldottuk meg, mint egy-egy nemzetiség vagy együttvéve valamennyi nemzetiség külön társadalmi-politikai problémáját, hanem egyidejűleg, a nemzeti kérdésnek egész Jugoszlávia szintjén való forradalmi rendezésével — mint általános jugoszláv problémát, mint forradalmunk egésze internacionalizmusának a kérdését.

Mert a vajdasági forradalmi harc internacionalista irányvétele soha és sehol sem csorbult meg, inkább erősebbé és elmélyültebbé vált. Ezen az irányvételen még azoknak sem sikerült változtatniuk, akik az egyes nemzetiségek tagjaiként a fasiszta hadseregek kötelékében meg-

szállták hazánk egyes részeit. A német nemzetiséget kivéve ugyanis a többiek mind részt vettek a népfelszabadító háborúban, s ennek döntő hatása volt a Vajdaság egész társadalmi-politikai fejlődésére a háború utolsó szakaszában és a mostanáig eltelt időszakban egyaránt...

A JKP internacionalista politikája és az a tény, hogy nem voltak burzsoá ellenforradalmi katonai-politikai mozgalmak, tette lehetővé, hogy a magyar és a román nemzeti kisebbség soraiban a harc utolsó szakaszában viszonylag gyorsan és erőteljesen meginduljon a politikai differenciálódás, és hogy minden nemzetiség dolgozói az új Jugoszlávia építőinek, a forradalmi-demokratikus diktatúrán alapuló politikai rendszere építőinek tekintették magukat.

A Vajdaságban tehát voltaképpen már a forradalomban és a forradalmi eredmények hatására kialakult a népek szilárd internacionalista közössége, forradalmi egysége, és egy olyan cselekvési-politikai kölcsönhatás, amely nem tűri meg sem a nacionalizmust, sem a területi bezárkózást, a majorizálást, de a szeparatizmus vagy az elkülönülési törekvések bármilyen más formáját sem. Ezen az alapon fokról fokra oldódtak meg a nemzetiségi és más ellentmondások mind a háborúban, mind a szocialista építés folyamán, mert az internacionalizmus forradalmunk egyedülálló, értékes és megsemmisíthetetlen vívmánya, a vajdasági társadalom minden munkás és haladó rétegének közös műve. A Vajdaság csakis ezen az alapon egyesülhetett Jugoszlávia minden népével föderatív közösséggé — ma is tántoríthatatlanul kitart emellett az elv mellett, hisz ez szavatolja sikeres előrehaladását a magasan fejlett szocialista önigazgatású társadalom felé.

A forradalomban létrejött Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány, amely először tette lehetővé a nemzetek és nemzetiségek valódi önigazgatását, fejlődésében magán viseli egész jugoszláv szocialista, önigazgatású társadalmunk fejlődésének jegyeit. A Vajdaság megalakulásától mostanáig megtett út szüntelenül igazolja forradalmunk folytonosságát, a forradalmi folyamatok elmélyítését az új társadalmi vizszonyokban. Ez a vitalitása, ez a képessége, hogy a már elértet még újabb szocialista önigazgatási tartalommal telítse, nemcsak önmagából a forradalomból fakad; ebben annak a munkásosztálynak a hatalmas cselekvő ereje rejlik, melyet a forradalmi avantgard vezet és a dolgozó rétegek támogatnak.

Magától értetődik, hogy e törekvéseink megvalósítása nem ment nehézségek nélkül. A forradalmi fejlődésben az ellentmondások felszámolásával teremtettük meg a haladás feltételeit; ezeket az ellentmondásokat részben örököltük, részben pedig magunk hoztuk létre azzal, hogy fejlődésünket olyan törvényszerűségek szerint akartuk irányítani, amelyek megfelelnek az emberi társadalom fejlődéstörvényeinek, de ugyanakkor kifejezik nemzeteink és nemzetiségeink történelmi óhaját és alkotókészségét is. És éppen ez a legfőbb jellemzője a Vajdaság Szocialista Tartomány elmúlt három évtizedes fejlődésének is.

A Vajdaság szocialista autonómiája fejlődésének első szakasza arra az időre esik, amely egyúttal a jugoszláv szocialista föderalizmusnak is a kezdete. Formálisan ugyan ez a szakasz valamivel tovább tart, és csak a Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának meghozatalával, 1948. május 24-én ér véget. Az egész országban erre az időszakra tehető az AVNOJ II. ülésszakán a Jugoszlávia föderatív államberendezéséről meghozott határozatok valóraváltása a nemzetek és nemzetiségek önrendelkezési joga és teljes egyenjogúsága alapján. A Vajdaságban ez az időszak jelenti a szocialista autonómia maradéktalan létrejöttét, csatlakozását a Szerb Föderációhoz és a Demokratikus Föderatív Jugoszláviához. Ekkor alakult át ugyanis forradalmi néphatalom az első autonóm struktúra fejlett rendszerévé.

Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a társadalmi valóságban és az alkotmányos mechanizmusban is létrehoztuk és biztosítottuk mindazokat a társadalmi és más feltételeket, amelyek szükségesek voltak a Vajdaságról alkotott lényegi meghatározások maradéktalan valóraváltásához. Ellenkezőleg: akkor is, és még utána is sokáig, az alkotmányos rendszerben és a gyakorlatban is elég sok intézkedés formasággá változtatta ezt a társadalmi tartalmat. Csak a szocialista önigazgatás tartósabb fejlődése juttatta közelebb a Vajdaságot a megérdemelt tényleges helyéhez, amely — hála a Kommunista Szövetség forradalmi erőfeszítéseinek és akcióinak — egyre nagyobb szocialista tartalommal telítődik.

A fejlődés első szakaszában a szocialista autonómia hatását és jelentőségét érthetően korlátozta a centralizmus, mint a forradalom etatista korszakának a velejárója, ami voltaképpen abból a szükségletből fakadt, hogy megvédjük forradalmi vívmányainkat. Ezenkívül a szocialista országépítés beláthatatlan távlatainak a kezdetén voltunk.

A szükségszerű központosítás érezhetően lecsökkentette a köztársaságok és tartományok önállóságának fontosságát; ebből azonban korántsem kellene — a legkülönfélébb színezetű nacionalistak módjára — azt a következtetést levonni, hogy Jugoszlávia akkor nem is volt föderáció. Ellenkezőleg: a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek államjogi, politikai és

társadalmi egyenjogúságának minden alapeleme lényegében már akkor megvolt; és erről az alapról jutottunk el — igaz, nem zökkenők nélkül — az alkotmányfüggelékekig, ahonnan még határozottabb távlatokkal haladunk tovább a lényegében azonos elvek magasabb fokú valóraváltása felé. És hogy ez lehetséges, abban nagy része van a forradalom etatista korszakában elért sikereknek, eredményeknek, meg a szocialista-önigazgatási viszonyok fejlesztése terén az utóbbi évtizedben szerzett tapasztalatainknak és eredményeinknek.

Abban az első korszakban kezdődött meg a társadalmi viszonyok forradalmi átalakulása; a kizsákmányolás felszámolása nemcsak az iparban, a kereskedelemben és a bankokban uralkodó kapitalista viszonyok megszüntetését jelentette, hanem a vajdasági falun uralkodó tőkés viszonyokkal való szakítást is. A falvakban akkor kezd megvalósulni a dolgozó parasztság évszázados álma, hogy „azé a föld, aki megműveli". A nagybirtokosi és kulák földekből nagy mezőgazdasági birtokok jöttek létre, amelyeket ma a mezőgazdasági dolgozók irányítanak. A dolgozó tömegekre támaszkodó forradalmi hatalom valóra váltotta a forradalom céljait. Ezek az eredmények megteremtették a távlatát annak, hogy a Vajdaság kimozduljon az agrár-nyersanyagtermelő provincia alárendelt helyzetéből és megnyitották egy olyan gazdasági fejlődésnek a távlatait is, amely serkenti a Vajdaság természeti és emberi adottságainak a kibontakozását, s alapul szolgál a közoktatás, a kultúra, a felsőfokú tanintézetek és kutató intézetek gyorsabb fejlődéséhez, a munkások, parasztok, és a többi dolgozó jobb életéhez, éspedig nemcsak a Vajdaságban.

Más szóval: a forradalmi etatizmus a Vajdaságban sem volt afféle történelmi melléfogás, sem pedig idegen példák utánzása. Feltétlenül szükség volt rá a forradalom céljainak a megvalósításához és ahhoz, hogy megteremtsük a gazdaságban dolgozó közvetlen termelők önigazgatásának első lépéseihez, később pedig az egész társadalom önigazgatásos alapon való integrációjához szükséges szociális és gazdasági előfeltételeket.

Az önigazgatás mint társadalmi viszony döntő befolyást gyakorolt az autonómia lényegére, természetére és jellegére, mivel sohasem érte be az igazgatás formáinak puszta módosításaival vagy csupán egyik szervnek a másikkal való felváltásával.

Az önigazgatás nem ösztönszerű, de nem is ráerőszakolt képződmény. A dolgozók és polgárok régi óhaja; olyan törekvés, amelyet kommunista mozgalmunk magva dialektikusan felismert, eszméjét továbbfejlesztette már kezdettől fogva, kifejezetten a munkás- és osztálylényeget látva benne, amely képes áthatni a társadalmi élet minden területét, és olyan viszonyokat teremteni, amelyek nem holmi középutat képeznek a demokrácia és az etatizmus között; ez valami merőben új és minőségesebb, s megváltoztat mindent, amivel csak kapcsolatba kerül.

Ennek a fejlődésnek egyik elkerülhetetlen fejleménye volt a teljesebb, a nemzeti egyenjogúságot gazdasági-politikai és társadalmi téren egyaránt biztosító társadalmi viszonyoknak a megteremtése. És ez mégiscsak sokkal több, mint a kulturális autonómia, amely a tényleges egyenjogúság egyéb lényegi jegyei nélkül mégcsak kulturális egyenrangúságot sem jelenthet!

A nemzetiségi kérdés marxista megoldása magában foglalja azt az értelmezést is, hogy ez hosszantartó történelmi folyamat, vagyis mindaddig eltart, amíg nemzetek lesznek. Nacionalista és dogmatikus kritikusaink képtelenek voltak ezt megérteni, számukra a dilemmát az jelenti, hogy vagy van egy örökkön tartó egyenjogúság, vagy egyáltalán nincs. S ez azért lehet így, mert nem dialektikus módon gondolkoznak, zavarják őket azok az új társadalmi tartalmak, amelyek egyben a nemzeti egyenjogúság mibenlétét is gazdagítják és továbbfejlesztik.

Az önigazgatás, amely új tartalmakkal gazdagította a társadalmi viszonyokat, lehetővé tette a nemzeti kérdés megoldásában olyan mozzanatok jelentkezését, amelyek az egyenjogúságot közvetlenebbül szavatolják, s amelyek a politikai-jogi egyenjogúság mellett új feltételeket teremtenek a teljesebb társadalmi-gazdasági, kulturális és minden más egyenjogúsághoz is. Ezen az alapon a Vajdaság SZAT valamennyi nemzete és nemzetisége testvériségének és egységének jelszava egyre újabb elemekkel bővül, s ilymódon felvértezve az együttélés olyan magasabb fokára juthat, ahol minden egyes nemzet és nemzetiség érdeke a szocialista önigazgatásból eredő közös érdekbe ötvöződik.

Az önigazgatással megkezdődik az ország korábban kizárólag vagy túlnyomóan adminisztratív-területi egységeinek önigazgatási-társadalmi alakzatokká való átalakulási folyamata: a politikai hatalom elemei mellé felzárkóznak a közvetlen önigazgatás elemei is, s így a társadalmi-politikai közösségek olyan történelmi keretté válnak, amelyben megkezdődhet a marxi vízió megvalósulása: az osztálytársadalom — ahol mindenki mindenkivel, s az egész társadalommal is, érdekellentétben áll — a szabad alkotók valódi társadalmi-politikai közösségévé alakul át, melyben az egyének fejlődése feltételezi az egész közösség fejlődését.

De ez a fejlődés sem olyan nyugodt folyású, mint a síksági folyó: a társadalmi viszonyok újabb és újabb szintre jutva újabb ellentmondásokat szülnek, vagy jobban kiélezik a régieket. Egyesek közülük megmutatkoznak társadalmunk autonómiájának alakulásában, s a róla alkotott felfogásokban is.

Noha társadalmi-politikai életünkben az önigazgatás már a kezdetben sokféle kételyt és ellenállást váltott ki, az ellenzéki áramlatok közül sokáig a bürokrata-centralisztikus ellenállás volt a fő zászlóvivő. Sajnos, még a „szocialista centralisták" sem voltak képesek felmérni — egyesek még a mai napig sem —, hogy óriási a különbség a polgári szeparatista önkormányzat és a szocialista autonómia között, amely mindig is a szocialista alapon épülő jugoszláv közösséget szorgalmazta. Ezzel magyarázható, hogy egyes 1963. évi alkotmányos mogoldások még éreztetik ennek a két eltérő nézetnek az erőviszonyát.

Igaz ugyan, hogy a JSZSZK Alkotmánya társadalmi-politikai közösségeknek ismerte el az autonóm tartományokat, de az akkori alkotmányszöveg közvetve vagy közvetlenül tagadta az autonómia korábban már elismert társadalmi mivoltának egyik fontos ismérvét — hogy az autonóm tartományok a jugoszláv föderalizmus alkotó elemei. Csak az elkövetkező évtized szerzett érvényt a tartományoknak mint önigazgatási közösségeknek, melyekben mind erősebb az önálló szerep és a felelősség, mégpedig nemcsak a saját érdekeiért és problémaiért, hanem a Szerbia SZK és az egész jugoszláv közösség érdekeiért és problémáiért is. És csak a nyolc év múltán meghozott alkotmányfüggelékek állítják helyre azt az igazságtalanságot, amely a centralisztikus bürokrata elképzelés révén korábban bekerült az Alkotmányba is.

Csakhogy nem csupán igazságtalanságról volt akkor szó! Mert, még egy igazságtalanságon — az autonómia létrejötte történelmi valóságának cáfolatán — felül magukat az alkotmányos rendelkezéseket úgy szövegezték meg, hogy alkalmat adtak nacionalista spekulációkra, minthogy az autonómiákat ideiglenes jellegűekként taglalták. A későbbi fejlemények igazolták e kompromisszum káros voltát, hiszen a nem eléggé világosan és határozottan megfogalmazott alkotmányos rendelkezések szinte alkalmat és támadási felületet nyújtottak az önigazgatású szocializmus minden ellenségének a Vajdaságban és azon kívül is, függetlenül attól, hogy a nacionalizmus, a bürokratizmus, vagy az anarcholiberalizmus nézeteit hirdették-e.

Az autonómiák kérdése már 1969-ben, az első alkotmányfüggelékek meghozatalakor napirendre került, végső megfogalmazására azonban 1971-ben került sor. Ezzel új szakasz nyílt az autonómiák alkotmányos fejlődésében, különösen ha figyelembe vesszük a következő rendelkezést:

„A szocialista autonóm tartomány szocialista, önigazgatású demokratikus társadalmi-politikai közösség, amely a munkásosztály és valamennyi dolgozó uralmán és önigazgatásán alapszik, s amelyben a dolgozók, a nemzetek és a nemzetiségek megvalósítják minden szuverén jogukat; a köztársaságnak mint egésznek dolgozói, nemzetei és nemzetiségei közös érdekében álló szuverén jogokat pedig a Szerb SZK Alkotmánya szavatolja."

És tovább, az Alkotmány azon alapelveivel összhangban, amelyek itt már az alkotmányfüggelékek végrehajtásáért folyó küzdelem valódi állapotát fejezik ki:

„. . . a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogaikat, alkotmányos jogaiknak megfelelően a szocialista köztársaságokban és szocialista autonóm tartományokban valósítják meg, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban pedig akkor, ha a JSZSZK Alkotmánya mint közös érdekről rendelkezik."

Az önállóság, a JSZSZK és az SZSZK Alkotmányában, valamint a Vajdaság SZAT Alkotmánytörvényében meghatározott funkciók végrehajtó felelőssége nem jelent bezárkózást a tartomány határai közé; ellenkezőleg: aktív keretet képez az e területen élő munkásosztály, a dolgozók, nemzetek és nemzetiségek történelmi érdekeinek kifejezésre juttatásához, s egyben a Szerb SZK-ba és a jugoszláv önigazgatású szocialista társadalom osztthatatlan egészébe való társulás formáját is képezi.

Az új alkotmányos változások a vajdasági szocialista autonómiának és egész társadalmunknak új, hathatós fegyvert adnak a fejlődésünk szocialista jellege megvalósításáért folytatott harchoz. Az egyik legjelentősebb fegyver a küldöttrendszer, mint döntéshozatali mód, amely felülmúlja a közvetett demokrácia minden korábbi formáját, s biztosan egyengeti az utat a munkásosztály és valamennyi dolgozó közvetlen hatalomgyakorlása felé.

Ha ehhez hozzáfűzzük a társadalmi-gazdasági rendszerünkben végbemenő más változásokat is, különösen azokat, amelyeket a mezőgazdaság helyzetének megváltozásától várunk, továbbá szocialista társadalmunk minden alapvető értéke hathatósabb megvédését, a teljes alkotmányosság és törvényesség biztosítását valamint a jogi és szociális biztonságot, akkor érthető, hogy az új alkotmányos változások Vajdaság-szerte osztatlan támogatásra

ságot és biztonságot követel meg az intézkedésekben. Ilyen feltételek között az állandó figyelem, gyorsaság és biztonság felváltják mind a fizikai erőt, mind a tapasztalaton alapuló megfigyelés finomságát, amivel a munkás azelőtt rendelkezett. Ilyen feladatokhoz megfelelő szakképzettség szükséges, de nem a fogalom megszokott értelmében. A munkásnak ugyanis most nincs szüksége az egyes munkafolyamathoz kapcsolódó külön képzettségre. „A munkásnak nincs szüksége meghatározott tudóskodásra, hanem tolmácsolnia kell a bonyolult jelzéseket, értenie a működés minden részletének fontosságát, még ha nem is ismeri a mechanizmust, magasfokú felelősségérzettel kell rendelkeznie." (G. Gurvitch: Sociologija, „Naprijed" Zagreb, 273. o.)

Dr. Vera Pilić beszámolójából a következő adatokat és megállapításokat emelném ki:

„A beiratkozott egyetemi hallgatók száma a lakosság megfelelő 18—25 életkorú csoportjához viszonyítva"[9]

(százalékban)

Ország	1950.	1965.	1980. (becslés)
USA	20	41	58
Nagy-Britannia	5	12	20
NSZK	4	9	24
Franciaország	6	17	31
Olaszország	6	11	24
Jugoszlávia	1,8	4,1	11,6

Az volt az óhajunk, hogy ezzel az összehasonlító elemzésbe való betekintéssel bemutassuk erőfeszítéseinket és a még előttünk levő utat. A következőket állapíthatjuk meg:

1. Jugoszlávia a nyugat-európai országok mögött majd két évtizedes lemaradást mutat.
2. Jugoszláviában a fiatal nemzedék részaránya az összlakossághoz viszonyítva magas. Ez, noha csak látszólag, csökkenti az irányú erőfeszítéseit, hogy fejlessze a felső oktatást.
3. Jugoszlávia egészében késik a technikai-technológiai fejlődéssel, az ismert, öröklött történelmi és más szubjektív okokból. Ebből következik az a megállapítás, hogy ezen a téren fel kell gyorsítani a tevékenységet."[10]

Dr. Rehák László beszámolójában az iskoláztatás kérdéseit tárgyalva megállapítja, hogy itt is születhetnek szociális különbségek, mivel egyes felmérések alapján már az általános iskolában érezhető a munkás- és parasztszülők gyermekeinek hátrányos helyzete, ami az osztályismétlők magasabb százalékarányában jut kifejezésre. A technikai-technológiai fejlődés időszakában egyre nagyobb szerepet kap a permanens oktatás, vagyis a munka melletti továbbtanulás. Ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Ez alkalommal is szeretnénk rámutatni: önigazgatású szocialista társadalmunkban a munka melletti továbbképzés rohamos fejlődése nemcsak a világméreteket öltő technikai-technológiai fejlődés kérlelhetetlen követelményének érvényesítése, mely jellegzetes, tekintet nélkül a technikai-tudományos forradalom vivmányait egyre inkább alkalmazó államok társadalmi berendezésére. Ez a követelmény mindenekelőtt két körülményből ered: a dinamikus technikai-technológiai fejlődés mindinkább csökkenti a jövendő aktív lakosság iskoláztatásának és szakképesítésének elhúzódását a 25., sőt néha a 30. életévig. A másik követelmény abban áll, hogy az újítások, különösen az egyes gazdasági ágazatokban és tevékenységekben, gyakran kiegészítik a szakképzettséget az egyes specializációkra még egy hosszú előzetes általános iskoláztatási időszak ellenére is."[11]

Dr. Đorđe Vrcelj a kutatási-fejlesztési szakemberek és intézmények jelentőségével és hatásával kapcsolatban megállapítja: „Szervezett kutatási-fejlesztési tevékenység nem létezik még azokban a munkaszervezetekben sem, amelyekben megvannak a szükségletek és lehetőségek egy ilyen tevékenységre, sőt elég gyakran nem vonják be a többi kutatási-fejlesztési intézmény szakembereit a vállalati kérdések megoldásába. Az 1971. évben a 854 ankétolt

munkaszervezet közül (közöttük 415 gyáripari) csak 439 rendelkezett szervezett KF-tevékenységgel, vagyis az ankétolt gyáripari vállalatok felében létezik saját KF-tevékenység — mégpedig az 500 munkásnál kevesebbet foglalkoztató vállalatok 31,6%-ában, az 500-1000 munkást alkalmazók 50%-ában, az 1000—3000 munkás 57,2%-ában, és a 3000 munkáson felüli vállalatok 87%-ában."[12]

A technika hazai fejlődésével kapcsolatban a szerző leszögezi: „A JSZSZK gyáriparában az alkalmazottonkénti társadalmi termék 2—3 szor alacsonyabb, mint a nyugat-európai fejlett államokban, míg az ezer kutatóra eső szabadalmak száma 2,5-szer—5-ször alacsonyabb; Jugoszláviában ez a szám 10 körül alakul, Svéd- és Olaszországban 25, a nyugatnémetországi 27, az ausztriai 50 másokhoz viszonyítva. Nálunk sokkal kisebb azoknak a száma is, akik hozzájárulnak a termelési folyamat ésszerűsítéséhez. Ha például az NSZK-ban az összfoglalkoztatottak kb. 3,7%-a vesz részt a termelés ésszerűsítésében, nálunk ezt a részvételt csak ezrelékekben lehet mérni (például a zágrábi gyáriparban, ahol már viszonylag fejlett környezetről beszélhetünk, ez a részvétel mindössze 0,0016%-ot tesz ki)."[13]

Dr. Petar Mandić többek között ezt írja: „Létezik egy óriási téves felfogás a computerekről, mint elektronagyakról, mint olyan berendezésekről, melyek gondolkodnak és veszélyeztetik az embert a szellemi alkotásában. Lelkiismeretlen szakemberek és szenzációhajhászó újságírók tévedése ez. Az igazság éppen ennek a fordítottja. A computer nemcsak nem tud godolkodni, hanem semmilyen tevékenységet sem tud végezni beprogramozás nélkül. Nagyon hatékony berendezés, mert milliárdszámbamenő adatot tud befogadni és milliónyi műveletet végez el másodpercenként és éppen ezért kifogástalan kezelésre van szüksége. Az emberi tényező döntő fontosságú, hogy megfelelően és hathatósan működjön. Ez a tény szükségessé tette a különlegesen specializált szakemberek kiképzését a számítóközpontok munkájára. Ezek a káderek világszerte nagyon keresettek és még mindig nincs belőlük elegendő még a legfejlettebb országokban sem. Hazánkban is nagy a hiányuk. A felmérések szerint a sikeres tevékenységhez kb. 25.000 egyetemi végzettségű és a számítóközpontok munkájára specializált szakemberre lenne szükségünk, ma viszont csak mindössze kétezer ilyen káderrel rendelkezünk. Emellett több mint 70.000 középiskolai specializált képzettségű káderre is szükségünk lenne, noha csak alig egy tizedével rendelkezünk. A kérdés elhanyagolása termelőerőink fejlődését nagyon hátrányos helyzetbe hozza, azokhoz az országokhoz viszonyítva, ahol ennek a kérdésnek megfelelő figyelmet szentelnek."[14]

Zoran Aranđelović a technikai fejlődés hatásáról az emberre a következőt állítja beszámolójában: „A technika kétféleképpen hat az ember munkájára. Ez elsősorban az emberi izomerő felváltását jelenti. A technika különböző fejlődési szakaszon ment keresztül és ma az egyszerű mechanizációtól a visszahatásos automatákig jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy az automatizáció nemcsak felváltja az embert a nehéz munkában, hanem mindinkább ki is szorítja a termelésből és növeli a munkanélküliek számát. Másrészről a technika bevezetése növeli a termelékenységet. Ez új szükségleteket nyit, hat a tudomány fejlődésére, ez pedig új elhelyezkedési lehetőségeket nyit."[15]

Dr. Ivan Mandić beszámolójában különböző képlettel szolgál az emberi tényező kiszámítására. Ezek közül egyet szeretnék idézni:

„Harrod képlete

$$s = g\left(\frac{K}{Q}\right)$$

ahol:

s = a takarékosság és beruházás százaléka
g = természetes növekedés-százalék
K = tőke
Q = társadalmi termék

Vegyük például a JSZSZK gazdaságát: 1970-ben az összes eszközök értéke 245 milliárd dinárt tett ki, a társadalmi termék pedig 131 milliárdot. Hogy megőrizhessük a termelés 10%-os növekedését évente 49,25 milliárd dinárt kellene beruháznunk, vagyis $s = 10\ \frac{254}{131} = 19{,}39 \times 254 = 49{,}25$. Megemlítjük, hogy 1970-ben a JSZSZK alapvető alapjaiba a bruttó beruházások 44,577 milliárd dinárt tettek ki, ebből pedig a gazdaságba 33,583 milliárdot, ami 6,8%-os gazdasági növekedést biztosítana a beruházások alapján $\frac{33{,}583}{4{,}925}$."[16]

Dr. Živojin Perić beszámolójában többek között a technikai-technológiai fejlődés hatását a káderváltozásra a következő nyolc pontban határozza meg:

1. A technikai-technológiai fejlődés sok új szakmát és hivatást eredményez, amelyek új termékek, munkaeszközök és technológiai folyamatok felfedezésével jönnek létre.

2. Az új, tökéletesebb termék, munkaeszköz és technológiai folyamat létrejötte a már meglevők kiszorítását idézi elő, aminek következtében egyes szakmákat fel kell számolni.

3. Mindinkább növekszik majdnem minden szakterületen dolgozó tudásának állandó felújítási szüksége, mégpedig elsősorban a felső és főiskolai végzettségű és a magasszakképzett és szaképzett munkásoknál. A megszerzett tudás egyre gyorsabban elévül, úgyhogy időnként fel kell újítani.

4. A társadalmi és technikai munkamegosztás elmélyítésével minden emberi tevékenység keretében mindinkább kifejezésre jut az egyes szakterületek munkásainak szűk specializációja.

5. A technikai-technológiai fejlődésnek gyorsulásával mind nagyobb változások történnek a munkaerő elosztásában az egyes tevékenységi fajták szerint. Így például a munkafolyamat egyre magasabb fokú mechanizálása és automatizálása növeli a termelékenységet és viszonylagosan csökkenti az újratermelési anyagok és a véghasználati termékek előállításához szükséges munkások számát, de növeli létszámukat a munkaeszközök termelésében. Úgyszintén viszonylagosan mindinkább csökken a munkások száma a termelés területén és növekszik az elosztásban (disztribúcióban), a szolgáltatási ágazatokban, valamint az életszínvonalra ható különféle társadalmi szolgálatokban.

6. A munkafolyamat mind nagyobb mechanizációval és automatizációval az emberi tevékenység minden területén úgyszintén mindinkább kifejezésre jut a munkaerő szakképzettségi összetétele javításának szükségessége és a munkások általános képzettségi fokának növelése.

7. Az előbbi pontokban ismertetett okok miatt mindinkább csökken a szellemi és fizikai munka közötti különbség, mégpedig oly módon, hogy majdnem minden munkahelyen a munka intellektualizálódik. Szintén növekszik a tisztán szellemi dolgozók részaránya az összmunkások számához viszonyítva. Az egyes vállalatokban ez az ún. közvetett (rezsi) munkások számának növekedésében jut kifejezésre a közvetlen termelőkhöz viszonyítva (vagyis a munkaszervezet alaptevékenységében közvetlen angazsált munkásokhoz viszonyítva).

8. Mind kifejezettebbé válik a munkaerő mobilitása mind szakmai (ágazati), mind területi értelemben, tekintettel arra, hogy a technikai-technológiai fejlődés súlypontja mind gyakrabban áthelyeződik ágazati és földrajzi tekintetben is."[17]

Idézeteim sorát Ljubiša Krstić mr. írásából két adatcsoporttal zárnám:

„A modern technika és technológia bevezetésének és terjedésének témakörében a technikai-technológiai fejlődés szempontjából külön jelentőséggel bír az elektronikus számítógépek alkalmazása, a kibernetika. Emiatt egy ország gazdaságának kibernetizációs foka általában is jelentős mutatója a technikai-technológiai haladásnak.

A kibernetikai technika és technológia alkalmazásában Jugoszlávia még csak kezdeti fázisban van a fejlett államokhoz viszonyítva, amit a következő áttekintés is mutat:[18]

Ország	Egymillió lakosra jutó computer száma	A computerek számának átlagos évi növekedése %-ban
USA	261 (1968)	48 (1965—1968)
NSZK	51 (1967)	20 (1964—1967)
Nagy-Britannia	41 (1967)	26 (1964—1967)
Japán	40 (1967)	—
Franciaország	40 (1967)	37 (1964—1967)
A Szovjetunió	34 (1970)	—
Olaszország	26 (1967)	23 (1964—1967)
Jugoszlávia	8 (1971 közepe)	21 (1962—1968)

„A technikai haladás okozta változásokat a gazdasági struktúrában és a foglalkoztatottak ágazati összetételének módosulását törvényszerűen követi a lakosság szakképzettségi összetételének megváltozása is. A 10 éven felüli lakosság iskolai végzettség szerinti összetételében az 1953—1971. időszakban a következő változások észlelhetők:

A 10 éven felüli lakosság iskolai végzettség szerinti áttekintése az 1953—1971. időszakra

Év	Összesen	Iskolai végzett. nélkül és az elemi 1—3 oszt.	Az ált. isk. 4—7 oszt.	Ált. isk. végzett.	Szakiskola	Gimnázium	Szakközépiskola	Egyetem, felsőfokú és főisk.	Ismeretlen
1953.	13381,1	5,632,0	6.160,8	555,9	531,0	154,2	191,3	80,6	74,9
1961.	14611,3	4.864,3	7.092,8	1.068,5	877,7	175,9	311,6	196,6	23,7
1971.	16734,7	4.069,9	7.115,4	2.442,3	1506,1	335,1	721,0	481,0	72,7

A táblázati áttekintés szemmelláthatóan igazolja a lakosság szakképzettségi összetételének változásáról szóló előbbi megállapítást, a technikai fejlődés hatására, mint általános irányzatot."[19]

Noha ezek az idézetek ízelítőül szolgálnak, korántsem tudják hűen érzékeltetni a tudományos értekezlet hangulatát, légkörét és azokat a jelentős tudományos megállapításokat, melyekből itt néhányat kiemeltem. Mint elöljáróban már megállapítottam, szinte lehetetlen az ott elhangzottakat röviden ismertetni. Ezt a háromnapos zsúfolt program és a beszámolókat tartalmazó 313 oldalas kiadvány is bizonyítja.

Az értekezlet jelentősége szinte kézenfekvő, amiről tanúskodik a résztvevők által hangoztatott óhaj és törekvés, hogy pár év múlva hasonló értekezletet kell rendezni, ahol majd értékelhető lesz a szocialista gazdaságunk fejlődésében elért eredmény és a technikai-technológiai haladás megtett útja hazánkban.

Mindezeket összegezve elmondható, hogy ez a tudományos tanácskozás egy nagyon jelentős kezdeti lépés volt a világszerte egyre nagyobb figyelmet érdemlő technikai-technológiai fejlődés tudományos vizsgálatában. Az elméleti és gyakorlati megállapítások az elhangzott beszámolókban csak tovább fejlesztik e tevékenységet hazánkban, ahol — mint ahogy egyes idézetből is kitűnt — még igen sok a tennivaló, amihez hasznos útmutatóul szolgált ez a szimpózion is.

Jegyzetek:

[1] Kadrovi i tehničko-tehnološki razvoj — Materijal sa Simpoziuma. Niš, 1973. (A technikai-technológiai fejlődés és a káderek — A Szimpózium anyaga. Niš, 1973) 15. oldal
[2] Uo. 16. oldal
[3] Uo. 18. oldal
[4] Uo. 19. oldal
[5] Uo. 23. oldal
[6] Uo. 46. oldal
[7] Uo. 54. oldal
[8] Uo. 63—64. oldal
[9] Uo. 83. oldal
[10] Uo. 98. oldal
[11] Uo. 104. oldal
[12] Uo. 110. oldal
[13] Uo. 112. oldal
[14] Uo. 137. oldal
[15] Uo. 141. oldal
[16] Uo. 164. oldal
[17] Uo. 180—1. oldal
[18] Uo. 224. oldal
[19] Uo. 220. oldal